

Srbija: NARCIZAM MALIH RAZLIKA

NACIONALNI MITOVI I OBRAZOVANJE

Srbija:
NARCIZAM MALIH RAZLIKA

Sredinom sedamdesetih godina dvadesetog veka u Jugoslaviji je prosečno obrazovani osnovac znao ishod boja na Kosovu, da su slovenački kneževi ustoličavani na Gosposvetskom polju, ko je bio Matija Gubec, da je Pitu Guli jedan od vođa Ilindenskog ustanka... I štošta drugo. Kao srednjoškolac mogao je saznati da Kosovo baš i nije neki događaj svetskih razmera, da je Gosposvetsko polje u Austriji, da su u Gupčevo vreme neuspešni seljački ustanci feudalna stvarnost, da Ilinden baš i nije bio preteča ujedinjavanja južnoslovenskih naroda... Na univerzitetu je to znanje doživljavalo dalje udarce struke po mitskoj/epskoj slici prošlosti: do jedva nešto malo autentičnih (i nepouzdatih) svedočanstava o boju na Kosovu dolazi se napornim uklanjanjem slojeva i slojeva kasnijih, politički funkcionalnih dodataka, srednjevekovna "slovenačka" samostalnost trajala je jedva neku godinu, VMRO je za istraživanje veoma zanimljiva organizacija... I tako dalje, i tome slično.

Službena ravnodušnost ili čak odbojnost tadašnjeg obrazovnog sistema prema nacionalnim mitovima - naročito iz perspektive društva koje je ne samo "rešilo nacionalni problem", nego predstavlja i konačni pozitivni ishod "vekovnih težnji" južnoslovenskih naroda - proizvela je generacije solidno potkovane znanjem svetske, ali sa karakterističnim prazninama u poznavanju sopstvene prošlosti. Posebno u osnovnoškolskom obrazovanju, gotovo ništa se nije moglo saznati o uzajamnim ubistvima i sakaćenjima u ("svetorodnoj") lozi Nemanjića, uzrocima i sukobima zbog proglašenja autokefalne crkve, razlozima zbog kojih pravoslavni srpski vladari kraljevske i carske krune traže (i dobijaju) od rimskih papa, načinu na koji je Stefan Dušan širio svoje carstvo ili knjaz Miloš srpsku autonomiju, vazalnom statusu Stefana Lazarevića prema Turcima i Ugarskoj... Čak i površno upoređivanje udžbenika, srpskih do Prvog svetskog rata sa jugoslovenskim posle 1918. godine, pokazuje приметno veći stepen osetljivosti potonjih na "ružne" ili istorijske periode uzajamnih sukoba sad jedinstvenog, "jugoslovenskog naroda". Tako je, na primer, po rečima istoričara Andreja Mitrovića, i danas malo poznato "da je na Ceru 1914. izginuo uglavnom Zagrebački korpus, cvet hrvatske omladine pod zastavama Austro-Ugarske".

Ono malo nijansi iz starije, pretvaralo se u sve "jasniju", svejedno da li crno-belu ili ružičastu sliku prošlosti Jugoslavije u i posle Drugog svetskog rata. Međuetnički obračuni, građanski rat, pobuna kosovskih Albanaca 1945., međufrakcijski obračuni pobednika, sve je nestalo u blještavilu revolucionarnog preokreta stvarnosti. Početkom sedamdesetih je objavljivanje - čak ne ni otkriće - banalne činjenice da su partizani tokom

najžešćih borbi 1943. na najvišem nivou pregovarali i sklapali primirja sa Nemcima uzdrmalo jedan deo stručne, a ne samo šire javnosti. Iskustvo zloupotrebe mita

Dugogodišnje manje-više kruto negovanje dozvoljene, udžbeničke historiografije proizvelo je, međutim, neplanirane posledice. U senci "racionalizma" jednostavnih objašnjenja i jasnih tumačenja "istorijskih tokova" vegetiraju i paralelne istorije, svejedno da li u okrilju nacionalnih institucija tipa akademije nauka i umetnosti, udruženjima književnika ili, čak, polulegalnim odborima za zaštitu sloboda i prava građana. Ta vrsta "istorija", paraliterature i mitova u Srbiji počinje da buja posle 1980. godine, ne toliko zbog popuštanja partijsko-političkih stega, koliko zbog opšteg osećanja nesigurnosti i neizvesnosti pred nastupajućim vremenima "posle Tita". Odjednom, pojavljuju se četnici kao antifašistički borci, Draža Mihailović kao "prvi gerilac Evrope", Jasenovac kao "najveći srpski grad", general Nedić kao "otac Srbije", "Srbi nikada nisu vodili osvajačke ratove", "nebeska Srbija", zlatne viljuške na dvoru Stefana Nemanje ("dok je Evropa jela rukama")... I, naravno, knez Lazar, Miloš Obilić i Vuk Branković.

Slobodan Milošević se u svom usponu na vlast tom ponudom samo poslužio. Otud nije slučajno baš 28. juna 1989, na "proslavi" šeststogodišnjice Kosovskog boja prvi put pomenuta mogućnost ratnog rasplesa jugoslovenske krize, kao što jednako čuvena njegova izjava da "ako ne umemo da radimo, umemo da se bijemo" u istom mitsko-političkom obrascu podilazi "tradiciji" srpskog ratništva.

Ozbiljni istraživači nacionalnih mitova odavno su ustanovili njihovu višeslojnost i višeznačnost. Nema razumnih razloga da se sumnja u namere kneza Lazara da na Vidovdan 1389. porazi Turke, učvrsti sopstvenu vlast, osigura naslednike i, dokle god i koliko god može, sebi obezbedi dug život i u njemu sva smrtniku dostupna zadovoljstva. Ne upuštajući se sad u nastanak i razvoj mitske slike Kosova, neosporno je da su za njegovu političku upotrebu ključna (koliko god međusobno nesaglasna) tri elementa: opredeljenje za mučeništvo ("carstvo nebesko"), samoubilački podvig (Miloš Obilić na prevaru ubija Murata) i - izdajstvo. Uprkos tome što je Ilarion Ruvarac još sredinom XIX veka ubedljivo dokazao nepostojanje bilo kakvih činjenica koje bi to potvrdile, nesretni Vuk Branković još uživa počasno mesto negativnog simbola srpskog nacionalnog mita.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) zdušno je podržala ono što se s Miloševićem ukazalo kao mogućnost "osvete Kosova". Potreba za naknadom tog "manjka" u novijoj političkoj istoriji Srbije imala je značajnu ulogu u srpsko-turskim ratovima XIX veka, Prvom balkanskom (1912: "za Kosovo - Kumanovo", nešto nalik na izjednačenje u utakmici koja traje 600 godina) i Prvom svetskom ratu ("oslobođenje Kosova i Stare Srbije"). Pridružujući se Miloševićevoj najpre političkoj, potom i stvarnoj mobilizaciji, SPC je 1989. godine obavila "duhovnu mobilizaciju srpstva" nošenjem zemnih ostataka kneza Lazara po "svim srpskim zemljama". Tom obilasku budućih poprišta najkrvavijih etničkih obračuna 1991-1999. sledilo je nekrofilno otvaranje kosturnica i jama iz Drugog svetskog rata, u čemu je - nadahnuto i rečito, kako treba - učestvovala kompletna bulumenta

nacionalnih radnika po profesiji i opredeljenju, predvođena pjesnicima i piscima, praćena isto takvim medijima. Doprinos jednih, drugih i trećih onome što se u poslednjoj deceniji prošlog veka dogodilo još nije dovoljno rasvetljen, mada svoju ulogu nacionalnih dušebrižnika nastavljaju da igraju i pošto je Milošević srušen 5. oktobra 2000.

Opasnost mitova o demokratiji

Jedna od nevolja u raspravama o nacionalnim mitovima, njihovoj "izvornoj" i političkoj funkciji jeste nemogućnost, nesposobnost ili zanemarivanje njihovog stvarnog polja uticaja. Skupština SR Jugoslavije nedavno je donela zakon o amnestiji kojim je, između ostalih, obuhvaćeno i oko 25 hiljada "dezertera" iz ratova 1991-1999. Sa sličnim prethodnim zakonom, to broj onih koji nisu podlegli političkoj propagandi - pa ni političkoj manipulaciji nacionalnim mitovima - povećava na oko 40 hiljada ili, ako tome dodamo procene broja vojno sposobnih emigranata iz istog perioda, više od 100 hiljada onih koji su se oduprli pozivu "nebeske Srbije" i Miloša Obilića. U tom smislu može se govoriti i o relativnom neuspehu manipulacije elementima Kosovskog mita. Ispalo je, na kraju, da ima suviše "Brankovića".

Ali, povik "Izdaja! Izdaja!" bila je jedna od dominantnih parola protekle decenije. Prvo su nas "izdali" Slovenci, "austrijski konjušari", potom Hrvati, kojima je Jugoslavija bila samo najkraći put za stvaranje samostalne države, onda nacija koja se predstavlja kao muslimanska, odbijajući da prizna svoje srpsko poreklo... Izdavali su generali, Makedonci, "neprincipijelne koalicije", istorijski prijatelji i saveznici iz svetskih ratova - i, naravno, najvažniji i najgori, domaći izdajnici, strani plaćenici, peta kolona, antiratni profiteri... Na kraju, čini se, pobedili su izdajnici. I, kao u nekoj predvidljivoj i dramaturški prozirnoj predstavi, politička manipulacija kosovskim mitom kao simbolički najdelotvornijim završila se - na Kosovu. To jest, njegovim ponovnim, sad stvarnim gubitkom. Ta činjenica, što se Srbije tiče, otvara dve mogućnosti. Obnovu "kosovskog ciklusa" u nekoj neodređenoj budućnosti, na simboličkoj ravni "kolevke srpstva" i/ili "srpskog Jerusalima", večno ponavljanje istog - što i pripada mitskoj svesti - s jedne ili, koliko god mučno bilo, otrežnjenje posle najmanje desetogodišnjeg mamurluka, s druge strane. Ili, moguće je, istovremeno rasplitanje ne samo pomenutih, nego i svih zamislivih tumačenja prošlosti, kao i njihovo istovremeno, sukcesivno, trenutno, podzemno ili direktno dejstvo.

S druge strane, sve nove države nastale raspadom Jugoslavije imaju "potrebu" da redefinišu sopstvenu prošlost iz perspektive sadašnjice i neke poželjne budućnosti. U petnaestak poslednjih godina načinjen je ogroman broj "naučnih" otkrića o partikularnom poreklu dojučerašnjih bratskih naroda; mučni raspad nekada zajedničke države samo je dodatno podstakao to nacionalno mitotvorstvo. Frojdovski "narcizam malih razlika" ovde je dostigao neverovatne razmere. U istom smislu, moglo bi se reći da i budućnost balkanskih Veneta, Persijanaca, bostanli naslednika Otomanske imperije, "naroda najstarijeg", "Dukljana" i svih ostalih pojedinačno zavisi od stepena "nacionalnog autizma", odnosno (ne)spremnosti da se suoče sa stvarnošću, ostavljajući sopstvene mitove tamo gde im je mesto, umetnosti.

Neodgovorno je prognozirati kako će se stvari u tom pogledu razvijati: slom sedamdesetogodišnje Jugoslavije pokazao je, između ostalog, i kako politički dominirajuća državno-nacionalna mitologija postepeno i neprimetno proizvodi kontramitove, u tom pogledu svoje sopstvene grobare. S druge strane, ovdašnja ("balkanska") sklonost naglim, kardinalnim i utoliko površnijim promenama uverenja, preči nečim što za sada nije dovoljno razmatrano: nekritičkim usvajanjem mitova o demokratiji. Slavno srpsko pozivanje na tradiciju demokratske države i društva u stvarnosti se svodi na nekoliko godina vladavine Petra I Karađorđevića između 1903. i 1912. Talas najnovijih demokratskih promena lako bi se mogao pretvoriti u cunami, kada se običan svet suoči sa konkretnim posledicama "demokratizacije". U tom smislu, možda bi valjalo razmisliti o tome kako "obračun" sa nacionalnim mitovima treba početi osnovnim obrazovanjem o razlici između demokratije i mita o demokratiji. Zatim sve ostalo.

Aleksandar Ćirić (AIM Beograd)

zrodlo:<http://www.aimpress.ch/dyn/dos/archive/data/2001/11007-doss-01-03.htm>